

Türk Siyasetinde Cepheleşme/Kutuplaşma Olgusunun Dinamikleri ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri*

Kadir KASALAK**
Fuat UÇAR***

ÖZET

Toplumsal sınıf ve güçlerin birbirlerinden ayrılmasını anlatan kutuplaşma ilk kez 1789'da gerçekleşen *Fransız Devrimi* sonucunda "sağ-sol" şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı-Türk toplumunun yapısında ise batıdakine benzer bir sınıfsal taban ve ilişkiler sisteminin bulunmaması, kendine özgü farklı çatışmaları meydana getirmiştir. Böylece Türk siyasal hayatındaki kutuplaşmanın temelindeki esas unsur modernleşme olmuştur. Modernleşme Türk aydınının kültürel açıdan kitlelerden yabancılaşması ve merkez-çevre gerilimine damgasını vuran bir kırılma noktası oluşturmuştur. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan bu süreçte merkez-çevre ilişkisi iki ana siyasi eksen üzerinde gelişmiştir. 1960'lı yılların ortalarından itibaren ise; sağ-sol kutuplaşmasının siyasal hayatı şekillendiren özelliği çerçevesinde anti-komünizmin, kuvvetli bir sol karşıtı ortak payda niteliği kazanmıştır. Türkiye'nin siyasal hayatındaki temel bölünme ve buna bağlı cepheleşme/kutuplaşma ilk kez 1975 yılında *Milliyetçi Cephe Hükümetleri* şeklinde siyasal bir görünüm kazanmıştır. 1977 yılında kurulan II. MC Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Siyaset, Cepheleşme, Merkez- Çevre İlişkisi, Milliyetçi Cephe*

Dynamics of Confrontation/Polarisation and National Front Governments in Turkish Politics

ABSTRACT

Polarisation, describing the separation of social classes and social power, first appeared as "right and left" after the French Revolution in 1789. Ottoman-Turkish society did not have a class base with relations similar to those in the west. Modernisation was the main factor in the polarisation of Turkish political life. Modernisation was a turning point in the cultural alienation of Turkish intellectuals from the masses and and illustrated tensions between the center and periphery. In this process, extending from the Ottomans to the Turkish Republic, center-periphery relations have developed along two main political axes. Starting in the mid-1960s, within the framework of the societal shaping property of the right-left polarisation, anti-communism became a common denominator as a strong oppositon to

* Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında tamamlanan ve BAP Koordinasyon Birimi tarafından 3246-D1-12 proje numarası ile desteklenen "Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

This article was produced in the completed.Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of History and supported by the BAP Coordination Unit by the 3246-D1-12 project number " An Example for the Case of Confrontation in Turkish Politics:The Governments of the National Fronts" doctoral thesis.

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-posta: kadirkasalak@sdu.edu.tr ; Asst. Prof., Süleyman Demirel University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, e-mail: kadirkasalak@sdu.edu.tr

*** Dr., Bayraklı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Bayraklı- İzmir, e-posta: fuat.turkuaç@gmail.com ; PhD, Bayraklı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Bayraklı- İzmir, e-mail: fuat.turkuaç@gmail.com

the left. The main division in Turkish political life and the related confrontation/polarisation gained an appearance as a political viewpoint for the first time in 1975 in the form of the *National Front Governments*. The Second National Front Cabinet, formed in 1977, was the first cabinet in the history of the Turkish Republic to be removed as a result of a no-confidence vote in parliament.

Key Words: *Politics, Confrontation, Center-periphery Relationship, National Front*

Giriş

İlkçağ'da batı toplumlarında devlete hâkim kuvvetler asker ve yönetim gücü iken Ortaçağ'da soylu sınıfın gücü ile birleşen dini otorite Fransız Devrimi'ne kadar hâkim kuvvet olarak devam etmiştir. Bu şekilde farklı toplumsal güçler arasındaki iktidar mücadelesi olan siyaset, yakın dönem batı siyasi tarihinde aynı zamanda sınıfsal bir mücadele olarak başlamıştır. Böylece batının gelişmesinde etkili olan temel dinamikler; din-siyaset ilişkileri ve toplumsal sınıflar bağlamındaki oluşumlardan etkilenmiş olan siyasal partiler ve doğrudan doğruya ekonomik çıkarlar etrafında biçimlenmiş olan sınıf partileri olmuştur. Bilindiği gibi 1789'da gerçekleşen *Fransız Devrimi* sonucunda kurulan I. Cumhuriyet'in meclisine halkı yönetmek üzere gelen üyeler veya temsilciler arasında daha ilk günden itibaren aralarındaki köklü siyasal, ekonomik ve kültürel farklılığı yansıtacak olan bir bölünme yaşanmıştır. Bu sıralamaya göre feodal yapıyı, eski ayrıcalıklı kurumları savunan aristokratlar ve ruhban sınıfı "sağcı", devrim felsefesini, eşitlik düşüncesini ve temel değişimi savunan burjuva sınıfı da "solcu" olmuş ve siyasal literatüre de böyle yansımıştır. Daha sonra batıda yeni gelişmekte olan yoksul kitlelerin hâkim burjuvaziye karşı eşitliklerini savunan düşüncelerin mecliste yer almaya başlaması ile burjuvaziye karşı eşitlik düşüncesini savunan sosyalistler "solcu" olarak nitelendirilirken, söz konusu eşitlik felsefesine karşı olan burjuvazi de "sağcı" olarak nitelendirilmiştir. Bu şekilde batılı siyasal literatür de "sağcılık" ve bunun karşıtı olan "solculuk" kavramlarının iki yüz yıldan fazla bir geçmişi bulunmaktadır. Böylece tarihsel süreç içerisinde çeşitli toplumsal sınıf ve güçlerin birbirlerinden ayrılmasını anlatan kutuplaşmanın ilk kez "sağ-sol" şeklinde ortaya çıkmasının yanında, Marks'ın ortaya koyduğu "Burjuvazi ve Proletarya" sınıfları arasındaki kutuplaşma ile daha ileri aşamalara yönelmiştir.

Osmanlı-Türk toplumunun yapısında ise batıdakine benzer bir sınıfsal taban ve ilişkiler sisteminin bulunmaması, kendine özgü farklı çatışmaları "merkez" ve onun dışında kalan "çevre" biçiminde şekillenmiştir. Yakın dönem Türk siyasal ve toplumsal yaşamına bakıldığında, siyasal modernleşme sürecinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen *Tanzimat* ve *Meşrutiyet* hareketleri ile *Cumhuriyet Devrimi* gibi radikal modernleş(tir)me projeleri aynı zamanda cepheleşmenin de ilk dönemleri olarak kabul edilmektedir. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrasında yaşanan süreç, Türk toplumunda demokrasinin yerleşmesi ve batılılaşma açısından inkâr edilemez bir öneme sahiptir.

Bu çerçevede, Türk siyasal yaşamının en önemli temel öğelerinden biri olan "merkez-çevre kutuplaşması" ya da "merkez-çevre ilişkisi" Osmanlı modernleşmesinin son dönemi olan 1889'dan itibaren ordu, aydın ve bürokrasiden oluşan ve *Tarihsel Blok* olarak da ifade edilen grubu ve bu grubun dışındakileri tanımlamak için

kullanılmıştır.¹ Bu kapsamda Türk siyasal hayatındaki kutuplaşmanın temelindeki esas unsur modernleş(tir)me olarak ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde Türkiye'nin siyasal yaşamında din ve dini kurumlar, iktidar-muhalefet ilişkileri içerisinde ve çeşitli siyasal faaliyetlerde bir cepheleşme/kutuplaşma unsuru olarak yer almıştır. Türkiye'de siyasi partilerin genellikle, fikri temelleri olan ve teorik çerçevesi özenle hazırlanmış kurumlar olmaktan ziyade çoğunlukla pratik gerçeklere dayanan ya da kişisel anlaşmazlıklar sonucu ortaya çıkan kurumlar oldukları görülmektedir. Bu yüzden 1908'den itibaren, Cumhuriyet dönemi boyunca ve günümüze kadar süregelen; cumhuriyetçi-demokrat, sağ-sol, muhafazakâr-liberal ve sosyalist-milliyetçi vb. kavramların zaman zaman bir mücadele aracı olarak kullanılması sonucu karşıt ideoloji sorunu hep gündemde olmuş ve cepheleşme/kutuplaşma artarak devam etmiştir.

1. “Merkez-Çevre” Kavramı ve Türk Siyasetinde Cepheleşmenin/ Kutuplaşmanın Dinamikleri

Batı odaklı incelemelerin ürünü olarak ortaya çıkan merkez-çevre kavramı Türkiye'de çeşitli araştırmacılar tarafından siyasal sistem içerisinde “merkezçek” (*centripetal*), “merkezkaç” (*centrifugal*) ve “kenar” olarak da ifade edilmektedir. Merkez ve çevre kavramlarını modernleşen toplumlar ile ilişkili olarak ele alan Edward Shils'in sözünü ettiği “merkez” toplumsal ve siyasal nitelikli bir yapı olup, o toplumu yöneten değerler, inançlar ve semboller sisteminin merkezidir. Böylece Shils, her toplumun belli bir kutsiyete sahip merkezi bir alanı olduğunu, bu merkezin coğrafi ve ya da kurumsal bir merkez olmadığını, toplumu yöneten semboller, değerler ve inançların da merkezi oluşturduğunu belirterek, merkezi değerler sisteminin en büyük taşıyıcısının devlet olduğunu ifade etmiştir.²

Türkiye'de toplumsal yapı ile birlikte siyasal hayatın analizini yapan çalışmalarda öncelikli olarak “anahtar” bir kavram olarak “merkez-çevre” modeli esas alınmıştır. Böylece sosyal bilim çevrelerinde Şerif Mardin'in iki kutuplu bir yapıyı belirtmek için kullandığı merkez-çevre modeline atıfla başlanması adeta bir gelenek haline gelmiştir.³ Mardin'in bu modeli, Amerikalı sosyolog Edward Shils tarafından 1961 yılında ortaya konulmuş olan merkez-çevre modelinin benzeri niteliğindedir. Mardin'e göre, merkez-çevre ilişkisi ilk olarak modernleşme sürecinde Türk modernistlerinin kültürel açıdan kitlelerden yabancılaşmaları, merkez-çevre gerilimine damgasını vuran bir kırılma noktası oluşturmuş ve yakın dönem Türk siyasal hayatı bu modele göre şekillenmiştir. Bu model, Osmanlı'nın ileri dönemlerinde çevrenin merkezden yabancılaşmasının yeni bir kentsel biçimi olan *Patrona Halil İsyani*'nin 1730'da İstanbul'da ortaya çıkmasıyla başlamıştır.⁴ Bu şekilde Mardin tarafından merkez diye nitelendirilen olgu ile karşısında büyük halk yığınlarından, özellikle de taşra burjuvazisinden oluşan çevrenin birbiri ile çatışması Türk siyasal hayatını şekillendiren iki olgu olmuştur.

¹ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010, s. 123.

² Edward Shils, “Merkez-Çevre”, (Çev: Yusuf Ziya Çelikkaya), *Türkiye Günlüğü*, Sayı 70, 2002, s. 86-96.

³ “Merkez-Çevre” kavramlaştırmasının Türk siyasi hayatındaki temel bölünmeye ilişkin açıklayıcı bir model olarak kullanılması hakkında bkz. Şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkisi”, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, (Der: Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 35-77.

⁴ Mardin, *a.g.e.*, s. 46-48.

Bu çerçevede, Türk siyasal yaşamının en önemli temel öğelerinden biri olan merkez-çevre kutuplaşması ya da merkez-çevre ilişkisi, Osmanlı modernleşmesinin son dönemi olan 1889'dan itibaren ordu, aydın ve bürokrasiden oluşan ve birlikte hareket eden grup da *Tarihsel Blok* şeklinde tanımlanmıştır.⁵ Eric Jan Zürcher de, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreç içerisinde merkez-çevre ilişkisinin iki ana siyasi eksen üzerinde geliştiğini belirtirken; bu iki çizginin ortaya çıkışındaki kırılma noktasının aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan kadroların da ortaya çıkışını sağlayan 1902 tarihli *Osmanlı Liberalleri Kongresi* olduğunu belirtmektedir.⁶ 1902 tarihinde gerçekleşen bu kongrede Jön Türkler arasında fikir ayrılığı ortaya çıkmış, Ahmet Rıza grubu merkezîyetçi, devletçi ve otoriter politikaları savunurken, Prens Sabahattin grubu ise Âdem-i Merkeziyetçi ve liberal fikirleri savunmuştur. Mücadelenin galibi Ahmet Rıza grubunun temsil ettiği düşünce, daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne hâkim olmuş, bu anlayış siyaset ve toplum arasındaki kopukluğu artırmada da etkili olmuştur.⁷ Böylece gelenek halini alan bu iki anlayış, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tek parti döneminde

*CHP, 'merkez'deki, büyük ölçüde 'batılılaşmış', reformcu, asker-sivil aydın bürokrat elitler ile 'kenar'daki 'merkez'le bağlantılı mahalli eşraf arasında oluşan ittifaka dayanıyordu. Buna karşılık DP'de, 'merkez'de sivil bürokrasinin batılılaşmayı şu veya bu ölçüde reddeden oldukça büyük bir kanadı ile şehirlerdeki serbest işadamları ve tüccar kesimine, 'kenar'da ise geleneksel köylü ve kasabah unsurlarına dayanmayı tercih etmişti.'*⁸

1950'den sonra Türk toplumunun görüntüsü hızla değişmeye başlamış, toplum ve ekonomik yapıdaki bu değişim, doğal olarak kültür hayatına olduğu kadar siyasi kültüre de yansımıştır.

Bu çerçevede DP'nin iktidara gelmesiyle bir yandan çevreyi oluşturan dinsel gruplar taleplerini siyasal merkeze iletirken ve aynı zamanda sisteme muhalefetini açığa vururken, diğer yandan da demokratikleşme ile bu çevreden oluşan muhalefetin sisteme uyum sağlama süreci gibi demokratikleşmenin çift yönlü bir işlevi yaşanmıştır. Bu süreç, aynı zamanda, yeni yaftalar, yargılar ortaya çıkarmış; taraflar o günden bugüne birbirlerini gerici, gavur, çağdışı, satılmış, faşist, komünist, irticacı, vatan haini gibi etiketlerle suçlamışlardır.⁹ 1950-1960 döneminde devletçi anlayıştaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile liberal düşünceyi savunan Demokrat Parti (DP) arasındaki devlete egemen olma mücadelesi derin bir siyasal bölünmeyi meydana getirmiştir. Bu durum karşısında, gerek DP ve gerekse de CHP, kendilerini bu kadar net tanımlamaktan kaçınmışlar ve bu çizgiler onlara daha çok akademisyenler tarafından atfedilmiştir.¹⁰ CHP ile özdeşleşen cumhuriyet kavramı ile DP'nin kendisini

⁵ Kahraman, *a.g.e.*, s. 123.

⁶ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev: Yasemin Saner), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 133.

⁷ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000, s. 191.

⁸ Mustafa Çalık, *Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi Kaynakları ve Gelişimi 1965-1980*, Cedit Neşriyat, Ankara 1995, s. 68-69.

⁹ H.Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkcülük İslamcılık Muhafazakârlık*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012, s. 25-26.

¹⁰ Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 26.

özdeşleştirdiği demokrasi kavramı arasında pratikte ve halk arasında algısal düzeyde oluşan karşıtlığa bu iki parti arasında yaşanan iktidar-muhalefet mücadelesi kaynaklık etmiştir. Böylece Osmanlı'dan cumhuriyete tarihsel bir süreklilik içerisinde devam eden merkez ve çevre etkileşiminde ve iktidarı elde etmeye yönelik mücadelede DP'nin iktidarıyla gelişen muhafazakârlık olgusu da siyasi olarak cepheleşmeye yön veren bir unsur olarak yer almıştır. Merkez ile çevreden oluşan bu olgu siyasi olarak cepheleşmeyi ifade ederken sosyolojik olarak da “ötekileştirme” olgusunu da ortaya çıkarmıştır. Bu söz konusu tarihsel ve sosyolojik gelişim sürecinde Türkiye’de siyaset, çok partili bir demokratik yapılanma sürecine girdiği 1950’den 27 Mayıs 1960 Darbesi’ne kadar, DP ve CHP gibi iki büyük siyasal parti arasındaki kısır bir çekişmeden öteye gidememiştir.

1950’li yıllarda hızlanan sosyal hareketlilik 1960’lı yıllarda daha büyük boyutlara ulaşmış, ayrıca siyasal egemenliği paylaşan, kararlar üzerinde yönlendirici ve belirleyici bir etkisi de olan ordu, özellikle darbeler yoluyla siyasal cepheleşmenin bir boyutunu oluşturmuştur.¹¹ 27 Mayıs 1960 Darbesi, etkileri itibarıyla Türk siyasetinde temel kırılma eksenlerinden birini oluşturmuş, sağ ve sol ideolojilerin bu kırılma ekseninde biçim değiştirmesine neden olmuştur. Demirel’in “halkın elinden devleti alma hareketi”, Ecevit’in de “halk hareketi” olarak gördüğü 27 Mayıs 1960 Darbesi’ni¹² “devrim” olarak niteleyen Mardin ise merkez-çevre ilişkisi ile 27 Mayıs 1960 Darbesi’nin cepheleşme olgusu yönünden

27 Mayıs 1960 Devrimi, değişmez bir düzenin korunmasıyla özdeşleştirilen merkez ile çevre arasındaki kopukluğu vurguladı. Merkezin çevre karşısındaki eski kutuplaşması, yeni bir biçim edindi. Eski cumhuriyetçi düzeni, yani zorlamaya dayanan düzeni koruyanların, değişme isteyenler karşısındaki kutuplaşmasıydı bu.¹³

şeklinde değerlendirmiştir. Böylece 1965 yılına kadar Türkiye’de sağ-sol ayrımı değil “CHP ve ona karşı olanlar” ayrımı yaşanmıştır. 1960’lı yılların ortalarından itibaren ise; sağ-sol kutuplaşmasının siyasal hayatı şekillendiren özelliği çerçevesinde anti-komünizmin, kuvvetli bir sol karşıtı ortak payda niteliği kazanmıştır. Adalet Partisi (AP)’nin tek başına iktidarda kaldığı 1965-1971 dönemi, Türkiye’de siyasi istikrarın normale döndüğü, planlı kalkınma modelinin uygulanarak milli ekonomide belirli bir istikrarın yakalandığı, fakat Soğuk Savaş’ın da Türk aydınını etkisi altına aldığı bir dönem olmuştur. 1968 yılında Fransa’da başlayan öğrenci hareketlerinin Türkiye’yi de etkilemesiyle ortaya çıkan öğrenci örgütlenmeleri içinde başlayan radikalleşme eğilimleri, soğuk savaş yıllarının bloklar arası propaganda mücadelesine sahne olan Türkiye’yi kritik bir noktaya taşımıştır. Bu şekilde iç ve dış dinamiklerin etkisiyle siyasal ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak toplumdaki cepheleşme olgusunun sağ ve sol cephelerde artarak çeşitlenmiştir. Bunun sonucunda 1960’lı yıllar, bugün yaşanan ve tartışılan ekonomik, siyasal ve toplumsal pek çok olay ve olguların temelini oluşturduğu yıllar olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde Türkiye’de 1960’lı yıllar dış yapıya bağlı olarak başta

¹¹ Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 367.

¹² Mehmet Altan, *Darbelerin Ekonomisi*, Hemen Kitap, İstanbul 2012, s. 70.

¹³ Mardin, *a.g.e.*, s. 74.

sosyalistler olmak üzere İslamcı, milliyetçi ve liberal tüm siyasal eğilimlerin iktidara gelme mücadelesinin verildiği yıllar olmuştur.¹⁴ Yine 1960'lı yıllarda öğrenciler arasındaki gruplaşmalar iktidar ve muhalefet partileri etrafında odaklaşmanın ötesinde, düzen yanlısı (sağ) ve düzen karşıtı (sol) şeklinde gelişmiştir. Bu süreç, 1971'e gelindiğinde ordu içerisinde bir kesimin kendisini solda, bir kesiminde sağda görmeye başlaması ile *Sol Kemalizm* ile *Sağ Kemalizm* denilen tartışmalar ortaya çıkmıştır.¹⁵

İttihatçılık ve Modern Türkiye Tarihi üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Feroz Ahmad'a göre, kendilerine ilerici, hürriyetçi, inkılâpçı demokrat gibi sıfatlar biçen 27 Mayıs Cephesi içerisinde Kemalizm, sol bir anlayışla bütünleştirilmeye çalışılmış ve 1960-1965 konjonktüründe bu yakınlaşma çok önemli işlevler görmüştür. O zamana kadar öcü olarak algılanan sol fikirler, Kemalizm adı altında kendilerini meşrulaştırabilmişlerdir. Türk toplumunda ayrıcalıklı bir tabaka olan aydınlar, ayrıcalıklarını kiskançlıkla korumuş, Kemalist reformlar statükonun ve ayrıcalıkların en iyi garantisi olmuştur. Böylece DP karşıtı cephe Kemalizm bayrağı altında toplanmıştır.¹⁶ 27 Mayıs 1960 öncesinde CHP ve DP arasındaki kutuplaşma ile temsil edilen merkez-çevre ya da asker-bürokrat ile halk arasındaki ikilik, yani 1950'li yılların çift partili yapısı olan CHP-DP karşıtlığı, 1960'lı yıllardan itibaren yerini CHP-AP şeklinde iki partililiğe ve bu kutuplaşmaya bırakmıştır. Bu şekilde bariz bir biçimde kutuplaşma emareleri göstermeye başlayan Türk siyasal hayatının iki önemli partisi olan CHP ve AP, bir uzlaşmaya gitmek yerine kendilerine aşırı sağdan veya soldan müttefikler aramaya başlamışlardır.

12 Mart 1971 Muhtırası ile 12 Eylül 1980 Darbesi arasında geçen sıkıntılı ve koalisyonlu dönemi oluşturan 1970'li yıllarda yeni radikal siyasi hareketler; sol, sağ, Milliyetçi, Sosyalist, İslamcı vb. ideolojiler şeklinde kendini ifade etmeye başlamıştır. Bu durum 1970'ler boyunca siyasal kutuplaşmanın artmasına da neden olmuştur. 12 Eylül 1980 öncesinde, 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler, küresel konjonktür ve özellikle de 1968 sonrasında ortaya çıkardığı tablo bu konjonktürel etkileşime bağlanmış, bundan öncekilerin Türkiye'nin iç dinamikleri tarafından belirlenen açılımlar şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁷ Böylece 1980 öncesi döneme ilişkin fikirlerin birleştiği ortak nokta; sağda ve solda parçalanma ve aşırı uç akımların ortaya çıkmasıdır. CHP'nin kendisinden daha soldaki, AP'nin de kendisinden daha sağdaki parti ve düşüncelere taban kaptırma telaşı içinde merkezden uçlara doğru çekilerek, birbirlerine karşı cephe almaları şiddet eylemlerinin ulaştığı boyutu göstermesi açısından önemli olmuştur.¹⁸ Bu süreçte AP ve CHP'nin birbirlerini gerçekte olduğunda daha sağda ve solda göstermeleri, kendi kendisini besleyen bir dinamik yaratarak sağ-sol ya da milliyetçilik-solculuk şeklinde ifade edilen siyasal kutuplaşmanın belirginleşmesine yol açmıştır.

Cepheleşmeyi etkileyen siyasal şiddet ve terörün dış boyutu hakkında Modern Türkiye üzerine araştırmalar yapan Amerikalı tarihçi Bernard Lewis, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta ki rolü, batının güdümünde olması, dinsel ve kültürel eğilimleri nedeniyle

¹⁴ Kaçmazoğlu, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁵ Hasan Bülent Kahraman, *AKP ve Türk Sağı*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 66.

¹⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 2010, s. 474.

¹⁷ Kahraman, *Türk Siyasetinin...*, s. 212.

¹⁸ Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri Bir İnkilâpın Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 133-134.

Sovyetler Birliği tarafından çok daha tehlikeli görmüştür. Lewis'e göre Sovyetler, mutsuz azınlıklar ve radikal soldaki Türkler aracılığıyla ülkenin istikrarını bozma yolunda yoğun olarak çaba harcamıştır.¹⁹ Ayrıca ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Zbigniew Brzezinski'nin yardımcısı olan Paul Hanze de, teröristleri silahlandırma, eğitim ve mali destek sağlama gibi konularda Sovyet parmağına işaret etmiştir.²⁰ Böylece II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'deki gelişmeler, sosyalist sistemin güçlenmesiyle ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin etkisi altında gelişmiştir. Bütün bu gelişmelerin, Türkiye'deki siyasal ve ideolojik akımlar üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu kuşkusuzdur.²¹ Sonuçta 20. Yüzyıl'ın ilk yarısından itibaren dünyanın iki ideolojik cepheye ayrıldığı bir dönemde, bu cephelerden biri içerisinde siyasal, ekonomik vb. nedenlerle yer alan Türkiye, ABD ve Batı tarafından Sovyetlere karşı bir cephe ülkesi olarak vaziyet almıştır.

Türk siyasetinin sosyo-ekonomik bağlamı açısından 1960'lı ve 1970'li yıllar arasındaki en büyük fark, 1960'lı yılların ekonomik ve politik bölüşüm mücadelelerinin yerini 1970'lerde bir kutuplaşma eğilimine bırakması olmuştur.²² 1960'lı yıllardan itibaren politik dinamiği farklılaşan sağ ve sol hareketler 1970'li yıllarda birbiriyle şiddetli bir çatışma içerisine girmişlerdir. 1970'lerden itibaren, siyasal bölünme ve ideolojik kutuplaşma giderek artmış, 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra ise Türkiye, geniş bir toplumsal ve siyasal çalkantılar içerisine girmiştir. Böylece yüksek enflasyon, işsizlik gibi ekonomik istikrarsızlıklara ve ciddi politik gerilim düzeylerine ulaşan Türkiye'nin siyasal hayatı; Ekonomik darboğazın, büyük kentlere yerleşen kesimler arasındaki, sosyo-ekonomik farklılığı uçuruma dönüştürmesi, 1970'li yıllarda uç ideolojilerin gelişmesine uygun ortam hazırlamıştır. Sağda, 1970'lerin milliyetçi partisi Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile İslamcı partisi Milli Selamet Partisi (MSP) gibi partilerin toplumsal tabanlarında gecekondularda yaşayan seçmenlerin potansiyel bir yere sahip olması, bu ideolojik yönelimin temelinde “görelî yoksulluk” ve “görelî refah” gibi faktörlerin de yer alması etkili olmuştur. Merkez ile kenar arasındaki değer ayrışmasının sürdüğü bu yıllarda kentin yabancılaştırıcı etkisinden dinsel değerlere sarılarak kurtulmak isteyenler MSP'ye, muhafazakâr ve geleneklere bağlı olmakla birlikte İslami kökenleri zayıflamış olanlarla ikinci kuşak kentlilerde MHP'ye yönelmiştir. Böylece eskinin ideolojik solcu-sağcı ayırımına eklenen yeni dönemin laik-İslamcı, Alevi-Sünni, Kürt-Türk gibi dinsel, kültürel ve etnik farklılıklara dayalı karmaşık yapısı kolayca mobilize edilerek, siyasal protestolarda kullanılacak bir kitleyi de ortaya çıkarmıştır.²³ Bu şekilde yükselen muhafazakâr orta sınıfın siyasal sistem ile

¹⁹ Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, (Çev: Hamdi Aydoğan-Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 19.

²⁰ William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze*, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1996, s. 195.

²¹ Necat Erder, “Tarihsel Bir Perspektif İçinde Türkiye'de Siyasal Akımların ve Partilerin Gelişimi”, *Türkiye'de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları*, 1998, s. 11.

²² Tanıl Bora, “Süleyman Demirel”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, 2009, s. 506.

²³ Tanju Tosun, *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, Boyut Yayınları, İstanbul 1999, s. 114-115.

bütünleştirerek, merkezi yeniden tanımlayacak bir siyasal dilin henüz gelişmemesi sonucu, oluşan dil kutuplaşmanın dili olmuştur.²⁴

Özellikle 5 Haziran 1977 erken genel seçimleri sonuçları ile doruğa çıkan cepheleşme/kutuplaşma, yaşanan şiddet olaylarıyla birlikte ideolojik, mezhepsel ve etnik olarak tanımlanabilecek üç geniş kategoriye de bölünmüştür. Bu şekilde devam eden iç savaş ve terör nedeniyle şiddet, siyaset ile özdeşleşerek adeta kayıp bir on yıl haline gelmiştir. Böylece Türkiye, 1970'li yıllarda siyasal ve toplumsal oluşumlar açısından tam bir kırılma ve karışıklık ortamına sürüklendiği bir dönemi yaşamıştır.

Türkiye'de 1970'li yıllardaki siyasal bölünme ve ideolojik mücadele enerjisini askeri darbeler de dâhil, hiçbir güç engelleyememiştir.²⁵ Üstelik bu dönemde hem sağ hem de sol ideolojinin savunucuları demokratik ve özgürlükçü bir toplumsal yapı kurulması için sivil ve anti-militarist bir söylem geliştirmek yerine, orduyu kendi saflarına çekme amacıyla hareket etmişlerdir.²⁶ Her iki kutbun birbirlerine karşı özellikle 5 Haziran 1977 seçimlerinden sonra ideolojik mesafelerini artırmaya çalışmaları, kendi taraftarlarını diğerlerine karşı korumaya girmeleri, siyasal kadrolar arasındaki bölünmenin temel nedeni olmuştur.²⁷ Böylece Türkiye'nin siyasal hayatındaki temel bölünme ve buna bağlı cepheleşme/kutuplaşma ilk kez 1973-1980 döneminde AP, MSP ve MHP'den (Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) I. Milliyetçi Cephe (MC) koalisyonunda yer almıştır) oluşan *Milliyetçi Cephe Hükümetleri* şeklinde siyasal bir görünüm kazanmıştır. Bu şekilde Türkiye'de, II. Meşrutiyet'ten 1960 yılına kadar merkez-çevre bağlamında gelişen kutuplaşma 1960'lı ve 1970'li yıllarda sağ-sol şeklinde ideolojik bir eksende gelişmeye başlamıştır.

2. Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri

Hızlı siyasal gelişmeler, yeni ve çözüm bekleyen sorunlar ile siyasal partilerin çeşitliliği Türk siyasi hayatındaki cepheleşmeleri/kutuplaşmaları etkileyen önemli faktörler olmuştur. Osmanlı'nın son döneminde ile Milli Mücadele döneminde yaşanan ve günümüzde de bir zihniyet olarak devam eden İttihatçı-İtilafçı Mücadelesi, DP döneminde yaşanan Vatan Cephesi ve 1970'li yıllarda siyaseten oluşan Milliyetçi Cephe örgütlenmeleri şeklinde olmuştur. Bu yönüyle cepheleşme/kutuplaşma günümüzde de farklı adlar altında varlığını hissettirmekte ve güncelliğini korumaktadır. DP döneminde toplum ikiye bölünürken, faturasını 27 Mayıs 1960 Darbesi ile demokrasi ödemiş, 1975'te de siyaseten MC'nin meydana gelmesi, "sol güçlerin birleşmesi" ve "CHP ile Cephe Birliği" girişimleri ile hem toplum hem de siyaset yeniden bölünmüş ve 1977-1980 yılları arasında cepheleşme/kutuplaşma had safhaya ulaşmıştır. 1973-1980 döneminin önemli bir bölümünde AP, MSP ve MHP gibi sağ partiler I. MC ve II. MC şeklinde koalisyon yoluyla ülkeyi yaklaşık otuz üç aylık süre ile yönetmişlerdir.

1973 seçimleriyle siyaset Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel gibi iki karizmatik lider etrafında gelişmeye başlamış, bu dönemde Demirel ile Ecevit arasındaki parlamento içinde yaşanan iktidar-muhalefet çatışmasının sokak çatışmaları olarak

²⁴ Menderes Çınar, "Merkezsiz Siyaset, Siyasetlessiz Merkez", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, 2009, s. 517.

²⁵ Cizre, *a.g.e.*, s. 129.

²⁶ *Siyaset*, (Ed: Mümtaz'er Türköne), Lotus Yayınevi, İstanbul 2003, s. 440.

²⁷ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1*, tarihsiz, s. 273-278.

meclis dışına da yansımaları, cepheleşmenin/kutuplaşmanın gelişen boyutları açısından önemli bir gösterge olmuştur.²⁸ İktidar ve muhalefet arasında karşılıklı suçlamalar devam ederken, hükümetlerin çaresizliği nedeniyle anarşinin hızla artmaya başlaması endişe verici boyutlara ulaşmış, büyük şehirlerde semtler ülkücüler ve sol örgütler tarafından paylaşılmış ve kurtarılmış bölgeler oluşturulmuştur. Yine üniversiteler, fakülteler sağ ve sol gruplar tarafından işgal edilmiş, asker, polis, işçi, öğretmen gibi meslek örgütlerinde sağ ve sol görüşlülerin kendi örgütleri etrafında birleşmesi sonucu toplumda tam bir cepheleşme/kutuplaşma dönemi başlamıştır. Bunun sonucunda polis teşkilatında, sol görüşlülerin Polis Derneği (POL-DER) ve sağ görüşlülerin Polis Birliği (POL-BİR) olarak, öğretmenler içerisinde sol görüşlülerin derneği; Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), daha sonra Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) ve Ülkücülerin Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Derneği (ÜLKÜ-BİR) şeklinde örgütlenmişlerdir. Yine sol görüşlü işçiler Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Ülkücü işçiler de Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) şeklinde örgütlenerek yaşanan cepheleşmeye taraf olmuşlardır. Bu şekilde devletin kurumlarında ve toplumda meydana gelen cepheleşmeler/ kutuplaşmalar “*Solcu-Sağcı, Laik-İslamcı, Alevi/Şii-Sünni, Kürt şovenisti-Türk şovenisti gibi ayrımlar son derece farklı ve karmaşık bileşimler yaparak Türk politik sisteminin üzerinde oturduğu toplumsal ve kültürel ayrımları oluşturmaya başlamışlardır.*”²⁹

CHP-MSP Koalisyonunun bozulmasının ardından ülke 16 Eylül 1974’ten 30 Mart 1975’e kadar yaklaşık 6,5 ay gibi uzun süre müstafi ve güvenoyu alamamış hükümetlerle idare edilmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu bu kritik durum karşısında AP, MSP, CGP ve MHP genel başkanlarının 18 Aralık 1974 tarihinde birlikte çalışmaya karar verdiklerini ortak bir bildiriyle açıklamalarından sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurma görevini Demirel’in şahsında Milliyetçi Partiler Topluluğu’na vermiştir. 31 Mart 1975 tarihinde AP lideri Demirel tarafından uzun uğraşlar sonucunda kurulan ve Türk siyasi tarihine I. MC Koalisyonu olarak geçen yeni koalisyon AP’den 15, MSP’den 8, CGP’den 4 ve MHP’den 2 bakanın katılımıyla oluşturulmuştur. Böylece I. MC Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez açıkça “cephe” adını alan ilk hükümet olmuş ve 12 Nisan 1975 tarihinde yapılan güven oylamasında, 442 oyun 218 red oyuna karşılık 222 kabul oyu ile Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden güvenoyu almıştır.³⁰

Böylece Türkiye’nin ciddi bir şekilde siyasallaştığı 1960 ve 1970’li yıllardaki politik cepheleşme/kutuplaşma sürecinde milliyetçilik etkili bir siyasal kimlik aracı olarak I. MC Hükümeti’nin oluşumunda önemli bir “tutkal” olmuştur. Yine 1960’lı ve 1970’li yıllardaki seçim sisteminin de etkisiyle koalisyonların kaçınılmaz bir hale gelmesiyle, I. MC Hükümeti’nin kuruluşu bu çerçevede sistemin ya da rejimin daha fazla krize girmesinin önüne geçmiş ve ülkeyi rejim krizinden kurtarmıştır.

Türk siyasi hayatında I. MC Hükümeti olarak ifade edilen siyasal ittifak, ideolojik ayrımların ortaya çıktığı *Soguk Savaş* koşullarının da etkisiyle biçimlenen bir siyasal ittifak özelliği taşımıştır. Ayrıca I. MC Hükümeti döneminde cepheleşmenin

²⁸ Cengiz Sunay, “Türk Siyasetinde Merkez-Çevre İlişkilerinin Gizli Kronolojisi – I”, *Yerel Siyaset*, Sayı 28, 2008, s. 56.

²⁹ Doğu Ergil, *Türkiye’de Terör ve Şiddet: Yapısal ve Kültürel Kaynakları*, Turhan Kitabevi, Ankara 1980, s. 53, 97.

³⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)*, Dönem 4, Cilt 11, Birleşim 65 (12.4.1975), s. 455-457.

siyasetin dışında sanat, edebiyat, vb. alanlarda da görülmesi cepheleşmenin/kutuplaşmanın sadece siyasete özgü bir olgu olmadığını toplumsal dinamiklerinin de göz ardı edilemeyeceğini göstermiştir

I. MC Hükümeti, CHP'nin ve CHP'ye yakın çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da organize ettiği sert muhalefete, derin ekonomik problemler, artan anarşi ve terörle birlikte beklenildiği gibi kısa süreli olmamıştır. Bu dönemde İç Politikada, anarşi, terör ve hükümetin kadrolaşma iddiaları her zaman gündemde olmuştur. Eğitim ve Kültür, “millileşme” hareketi doğrultusunda maddi ve manevi yönlerden MC'nin misyonuna uygun bir şekilde geliştirmeye, öğretmenlerin ve kamu çalışanlarının özlük haklarında önemli gelişmeler ve özellikle de eğitimde ve bürokrasinin genelinde oluşturulan kadrolaşmalar yine MC'ler döneminin belirgin özelliklerini oluşturmuştur. Bu dönemde konjonktürel düzeyde dış politika yaşanan kutuplaşmadan/cepheleşmeden olumsuz etkilenmiş ve Türkiye'nin uluslararası konumunu zedelemiştir. MC Hükümetlerinin, dış politika açısından çok taraflılığı devam ettirmesine karşın, son derece sancılı bir dönemde iktidara gelmesinden dolayı Türkiye'nin milli çıkarlarını koruyan tavizsiz ama aynı zamanda müzakereler yoluyla sorunların çözülebileceğine olan inancını koruyan bir dış politika çizgisi izlemiştir. Özellikle I. MC dönemi, iç politikanın bütün karmaşasına ve ağır dış politik sorunlara rağmen ve sorunlar “uzlaş” yoluyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Sosyo-ekonomik yönden, günümüzün ekonomik üretiminde önemli yer tutan demir-çeliğe dayalı ağır sanayi tesislerinin kurulması, devletin sosyal ve ekonomik alanda gerçekleştirdiği çok sayıda sosyal içerikli kanun ve kararlarla “sosyal devlet” olma vasfı bu dönemde daha fazla ön plana çıkmıştır.³¹ I. MC Hükümeti, başta muhalefet cephesi olmak üzere kamuoyunun belli kesimleri tarafından da her an yıkılabileceği yönündeki beklentiye karşın 2 yıl 2 ay 21 günlük süre ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez cephe adını alan ve o zamana kadarki en uzun süreli koalisyon hükümeti olmuştur.

5 Haziran 1977 seçimlerinde yapılan erken genel seçim sonucunda CHP'nin yüzde 41, 39'luk oy oranı ile 213 milletvekili çıkararak birinci parti olması sonucu Ecevit tarafından kurulan azınlık hükümeti 3 Temmuz 1977 tarihinde güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine yeni hükümeti kurma görevi 4 Temmuz 1977 tarihinde Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından yeniden AP lideri Demirel'e verilmiştir. Demirel tarafından kurulan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihine *II. Milliyetçi Cephe Hükümeti* olarak geçen yeni üçlü koalisyon hükümetinde; AP'ye 17, MSP'ye 8 ve MHP'ye de 5 bakanlık tahsis edilmiştir. MHP'nin durumu, I. MC Hükümeti'nde olduğu gibi iktidarını korumak azmindeki Demirel'in ortaklarına ne kadar çok bağımlı olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.³² 1 Ağustos 1977 tarihinde güvenoyu alan ve üçlü bir koalisyondan oluşan II. MC Hükümeti, ülkede iç çatışmaların devam etmesi ve hayat pahalılığının da giderek artması nedeniyle çok zor şartlarda göreve gelmiştir. II. MC Hükümeti'ni 5,5 ay gibi kısa sürede yıkılışa götüren öncelikli etken hükümetin uyguladığı politikalarındaki başarısızlığı ve halkın beklentilerini karşılayamaması olmuştur. Parlamentoda hükümetin düşürülmesini sağlayamayan CHP, kamuoyundaki

³¹ I. MC dönemi politikalarının çeşitli yönlerden incelenmesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Fuat Uçar, *Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2014.

³² Uçar, *a.g.l.*, s. 277.

örgütlü hareketini de kullanarak muhalefetini parlamento dışına taşıyarak etkili olmaya çalışmıştır. AP'nin 11 Aralık 1977 yerel seçimlerindeki başarısızlığını gerekçe göstererek parti yönetimini suçlayan ve istifaya eden 11 milletvekilinin ülke sorunlarını çözmek için AP-CHP ortaklığını yeniden gündeme getirmesi sonucu CHP'de hükümeti düşürmek için ilk yol olarak anayasa ve meclis iç tüzüğünde yer alan gensoru mekanizmasını işletilmiştir. 31 Aralık 1977 tarihinde II. MC Hükümeti'ne yönelik yapılan güven oylamasında çekimser oyun bulunmadığı, AP, MSP ve MHP milletvekilleri tarafından verilen 218 “evet” oyu verilmiştir. Buna karşılık CHP, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti ve AP'den ayrılan bağımsız milletvekillerinden oluşan 228 “hayır” oyu ile II. MC Hükümeti'ne güvensizlik oyu verilmiş ve II. MC Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olmuştur.³³

Kurulduğu dönem ve koşullar itibariyle *sui generis* (kendine özgü) bir özellik gösterdiği göz ardı edilmemesi gereken Milliyetçi Cephe hükümetleri dönemi sol çevreler tarafından devletin yozlaştırıldığı bir dönem olarak eleştirilse de 1974'teki 7,5 aylık CHP-MSP koalisyonu hükümetini de bu politik uygulamalardan ayrı tutmamak gerekmektedir. MC dönemlerinde siyasetin ve toplumun cepheleşmesinde/kutuplaşmasında ve bu cepheleşmenin/kutuplaşmanın artmasında iki büyük parti olan AP ile CHP'nin ve liderlerinin aralarında barışa dönük demokratik bir yaklaşım sağlayamamaları, uzlaşmaz bir tutum içerisinde olmaları cepheleşmeyi beslemiş ve yurt geneline hızla yayılmasına neden olmuştur. Böylece cepheleşme girişimlerinin gerisinde, politik liderlerin uzlaşmaz tutumları, çeşitli politik arzuları ve birbirlerine karşı duydukları kin ve nefretin önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Sonuçta siyasal yaşamdaki cepheleşmeler/kutuplaşmalar, toplum içerisinde büyük düşmanlıklara ve nefrete yol açmış ve sonraki kuşaklara da bilinçaltı yollarla aktarımı sağlanmıştır.

Böylece 1970'li yıllar boyunca tek başlarına hiç seçim kazanamamalarına rağmen Demirel beş, Ecevit üç kez başbakan olmuştur. Bu durum kamu politikasının etkili ve verimli bir şekilde işlenmesini de olumsuz yönde etkilemiştir. 1975-1977 yılları arasında ülkeyi yöneten iki MC Hükümeti, birçok ciddi siyasal ve anayasal konuda, önemli çatışmaları içeren ve kendi içindeki çıkan problemleri çözemedikleri gibi kısa sürede bu problemleri ülkenin siyasal sürecine yansıtan koalisyonlar olmuşlardır.

1973-1980 döneminde Türk siyasetinin merkezindeki AP ve CHP gibi iki büyük partinin bir uzlaşma sağlayamaması, bu iki partinin küçük ve daha uçtaki partilerle koalisyon kurma çabası siyaseti daha da kutuplaştırmıştır.

Sonuç

Demokrasi kültürünün yetersizliği, başta iktidar ve muhalefet ile toplumun çeşitli kesimlerinin birbirlerine karşı tahammülsüzlüğü sonucu her cepheleşme/ kutuplaşma hareketi askeri bir müdahaleyi doğurmuş ve demokrasi kesintiye uğramıştır. Tarihsel, sosyolojik ve siyasal çeşitli dinamiklerin etkisiyle merkez ve çevreden oluşan iki grubun mücadelesi cepheleşmeye/kutuplaşmaya neden olmuştur. Geçmişte yaşanan Kabakçı Mustafa İsyanı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, 31 Mart Olayı, 27 Mayıs 1960, 12 Eylül 1980 askeri darbeleri ve hatta 28 Şubat 1997 sürecinde olduğu gibi devam etmiş ve bu kavga zaman zaman kanlı bir şekilde de sürdürülmüştür.

³³ MMTD, Dönem 5, Cilt 2, Birleşim 85 (31.12.1977), s. 117.

27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerine de yol açması askeri müdahale ya da darbelerin de siyasette cepheleşmenin bir tarafı haline gelmesine neden olmuştur. 1980 öncesi siyasi cepheleşmenin ve siyasetteki tikanıklığın had safhada olduğu 1970'li yıllarda karşıt düşünceler, özellikle de liderler arasında diyalog kapılarının açılmasına yönelik birtakım teşebbüslerin gerçekleşmemiş olması toplumdaki ve siyasetteki cepheleşmeyi/kutuplaşmayı daha da artmıştır. Günümüzde de özellikle siyasi liderler arasında bu hoşgörü ve iletişim eksikliğinin devam etmesi toplumu ve siyaseti yeni bir cepheleşmenin/kutuplaşmanın eşiğine getirmiştir.

Türk siyasal yaşamında Milli Mücadele döneminde “İttihatçı-İtilafçı”, DP döneminde “Güç Birliği Platformu”- “Vatan Cephesi”, 1970'li yıllarda “Milliyetçi Cephe” ve “Sol Cephe”, 1990'lı yıllarda toplumda artan dini temayüllerin siyasete de yansımaları sonucu “İlerici Cephesi-İrtica Cephesi” şeklindeki ortaya çıkmıştır. Cepheleşme/kutuplaşma sağ ya da sol düşünce farkı gözetmeden çeşitli siyasal partileri, örgütleri, sivil toplum kuruluşlarını ve bireyleri iktidara, muhalefete, başka bir partiye ya da siyasal düşünceye karşı sistemli ve örgütlü şekilde yeni bir kutuplaşma meydana getirmiştir. Böylece geçmiş dönemlerden günümüze kadar uzanan süreçte kategorik olarak her on yılda bir ortaya çıkan; Sağ-Sol, Alevi-Sünni, Kürt-Türk, Asker - Sivil ve İslamcı-Laik şeklinde yaşanan ikili algı bugün de değişik görünümüleriyle devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (Çev: Ahmet Fethi), 4. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2010.
- ALTAN, Mehmet, *Darbelerin Ekonomisi*, 7. Baskı, Hemen Kitap, İstanbul 2012.
- BORA, Tanıl, “Süleyman Demirel”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- CİZRE, Ümit, *AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- ÇALIK, Mustafa, *Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi Kaynakları ve Gelişimi 1965-1980*, 2. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 1995.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- ÇINAR, Menderes, “Merkezsiz Siyaset, Siysetsiz Merkez”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- DEMİREL, Tanel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- ERDER, Necat, “Tarihsel Bir Perspektif İçinde Türkiye’de Siyasal Akımların ve Partilerin Gelişimi”, *Türkiye’de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları*, (Yay. Haz.: Ahmet Kardam-Sezgin Tüzün), Veri Araştırma, Ankara, 1998.
- ERGİL, Doğu, *Türkiye’de Terör ve Şiddet: Yapısal ve Kültürel Kaynakları*, Turhan Kitabevi, Ankara 1980.
- HALE, William, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset 1789’dan Günümüze*, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1996.
- KAÇMAZOĞLU, H.Bayram, *Türk Sosyolojisinde Temalar 1: Türkçülük İslamcılık Muhafazakârlık*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I*, 2. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010.
- _____, *AKP ve Türk Sağ*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2009.
- KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarhımız ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.
- LEWIS, Bernard, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, (Çev: Hamdi Aydoğan-Esra Ermert), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- MARDİN, Şerif, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, (Der: Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder), 18. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 4, Cilt 11, Birleşim 65 (12.4.1975).
- _____, Dönem 5, Cilt 2, Birleşim 85 (31.12.1977).
- SHİLS, Edward, “Merkez-Çevre”, (Çev: Yusuf Ziya Çelikkaya), *Türkiye Günlüğü*, Sayı 70, 2002.
- Siyaset*, (Ed: Mümtaz’er Türköne), Lotus Yayınevi, İstanbul 2003.
- SUNAY, Cengiz, “Türk Siyasetinde Merkez-Çevre İlişkilerinin Gizli Kronolojisi – I’”, *Yerel Siyaset*, Sayı 28, 2008.
- TOSUN, Tanju, *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, Boyut Yayınları, İstanbul 1999.

UÇAR, Fuat, *Türk Siyasetinde Cepbeleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cepbe Hükümetleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2014.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1*, (Yay. Haz.: Sina Akşin, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev: Yasemin Saner), 26. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.